

CONTROVERSY REGARDING THE ACTIVE SUBJECT OF THE INFRACTION OF MONEY LAUNDRY¹

Mihai HOTCA^{**}
Silvia NIȚU^{***}

Abstract

De lege lata, in the Romanian criminal law, the matter of the circumstance of the persons that can have the capacity of active subjects of the infraction of money laundry is. Mainly, it is about the answer to the question: Can the participant to the infraction from which come laundered assets (deliquens principale) be active subject of the infraction of money laundry? The legal practice is uneven and the doctrine is, in its turn, divided in this matter. Next, we will try to present the arguments that support the two points of view and we will try to answer the above asked question.

Keywords: money laundry, main infraction (*deliquens principale*), subsequent infraction (*deliquens subsequens*), concealment, favouring of the offender.

Introduction

In the Romanian criminal law, the infraction of money laundering, under this name, appeared in 1999, because the first regulation of the deed of money laundering took place by means of Law no. 21/1999. This law was repealed by Law no. 656/2002 for the prevention and sanction of money laundering. The circumstance matter of the persons that can be active subjects of the infraction of money laundering is topical and is unsolved unitarily either in the specialty theory or in the legal practice, not only in our law, but also in the law of other countries (for instance, German law, French law etc.).

The modern form of money laundering is attributed to the American gangster Al Capone, who, during 1920-1930, opened in USA laundries by means of which it was created the facade of legality of the funds obtained from committing the infraction². In fact, the expression of „money laundering” was not „invented” by Al Capone or other offenders contemporary to him, but it was him, together with other gangsters, that developed the methods of money laundering in the context of the prohibition and the economic crisis through which the USA went through between the two world wars, period during which the outlaw gangs strewed the entire country over with laundries (dry cleaning laundries) that would offer beside the regular services, also services of cleaning laundry. Gangsters, such as the famous Al Capone or Bugsy Moran, opened laundries for „whitening the dirty money” by using a simple scheme: they would mix black money obtained from committing infractions (for instance, bootlegging), with the money obtained from the laundering (very little, because the population did not have money in the context of the crisis), and managed this way to introduce very large amounts of dirty money in the legal circuit³.

* This paper has been prepared within the research project „Standardization of Judicial Practice and Harmonization With the ECHR Jurisprudence, a Mandatory Condition to Enforce Justice. Legislative Proposal to Grant Aconsistent Judicial Practice” (ID-1094) financed by the Romanian Minister of Education, Research, Youth and Sports.

** Associate professor, Ph.D., Dean of the Law Faculty, „Nicolae Titulescu” University, Bucharest (e-mail: mihaihotca@gmail.com).

*** Prosecutor, Ph.D. candidate, “Nicolae Titulescu” University, Bucharest.

² M. Mutu, *Money laundering – legal- criminal aspects*, post-graduation thesis, Chișinău, 2005, page 9.

³ See: M. Mutu, quoted work, page 19; M. Hotca, M. Dobrinoiu, *Infractions stipulated by the special laws*, C.H. Beck Publishing House, Bucharest, 2008, page 295.

The first use of the syntagm of “money laundering” took place in 1973 by the newspaper The Guardian during „Watergate” scandal in which the former American president Richard Nixon was involved⁴. After this scandal, the expression of “**money laundering**” started to be used on a greater scale and nowadays has come to be used on a worldwide scale.

The current status of integrating the worldwide financial system at the same time with optimizing the communication technologies, favoured the disappearance of some territorial barriers, so that the parties interested in carrying on some operations regarding the dirty money laundering got new tools, such as the fictive relocation of the registered office to *off-shore* area or using the Internet for banking transfers from the distance⁵.

Analysing the content of the legal norms that regulate the domain of preventing and sanctioning the money laundering, we find that the deeds of money laundering are not regulated correspondingly; one of the causes of this situation is that the states interested in the prevention and sanction of these deeds have different concepts and regulations regarding the content of the “money laundering phenomenon”, including regarding the possibility of sanctioning the participant to the infraction from which the laundered assets come.

The specialty literature in Romania is divided with regard to solving the matter whether the participant to the main infraction can or can not be the active subject of the money laundering infraction. Although there are more studies that deal with this matter, we consider that, so far, not all the scientific arguments that allow the reader to opt for one of the two solutions, by having at disposal all the arguments have been expressed.

Presentation of the evolution of the Romanian legislation in terms of money laundering

Until 2002, when Law no. 656/2002 came into force, the deeds of money laundering were stipulated and sanctioned within art. 23 of Law no. 21/1999, according to which:

The infraction of money laundering is and is punished with imprisonment from 3 to 12 years:

a) exchange or transfer of assets, knowing that these come from committing some infractions: drug traffic; failure to observe the regime of weapon and ammunitions in severe form; failure to observe the regime of nuclear material or other radioactive materials; failure to observe the regime of explosive materials; forgery of currency or other assets; whoremongering; smuggling; blackmail; illegal deprivation of freedom; fraud in the banking, financial or insurance domain; fraudulent bankruptcy; theft and concealment of cars; failure to observe the protection regime of some assets; traffic with animal protected by law in their country; traffic with human tissues and organs; infractions committed by means of computers; infractions committed with credit cards; infractions committed by persons that belong to associations of offenders; breaking the provisions regarding the import of waste and residues; breaking the provisions regarding the gambling; for the purpose of concealing or dissimulating their illegal origin as well as for the purpose of concealing and favouring the persons involved in such activities or presumed to elude from the legal consequences of their deeds;

b) concealment or dissimulation of the real nature of the origin, appurtenance, provision, circulation of the ownership of the assets or of the right over them, knowing that these assets come from committing one of the infractions stipulated by letter a);

⁴ The Committee for the Re-election of President (CRP) Richard Nixon ordered the transfer of certain funds to Mexico, and then they came back to the United States of America and were transferred to a company in Miami.

⁵ See also C. Adochiței, I. Adochiței, *Money laundering*, Penal Law Review, no. 1/2003, page 97.

c) obtaining, possession and use of assets knowing that these assets come from committing one of the infractions stipulated by letter a).

In 2002, Law no. 21/1999 was repealed by Law no. 656/2002 because it was considered that it did not satisfy the real needs of preventing and sanctioning the deeds of money laundering and the exigencies of the European Union in this domain.

In 2004, through Law no. 301/2004, it was repealed a new Criminal code that contains incrimination norms similar to those in Law no. 656/2002⁶. This Criminal code hasn't come yet into force, because it has not been repealed also a Code of criminal procedure corresponding to the new legal provisions. As for us, we think that this one will never come into force because a new Criminal code bill is registered with the Parliament of Romania, substantially different from the other one, together with the bill of Code of criminal procedure.

As for Law no. 656/2002, this brought substantial modification to the legal definition of the infraction of money laundering existing in Law no. 21/1999. According to art. 23, the infraction of money laundering is and is punished with imprisonment from 3 to 12 years:

a) exchange or transfer of assets, knowing that they come from committing infractions for the purpose of concealing or dissimulating the illegal origin of the assets or for the purpose of helping the person that committed the infraction from which the assets come to elude from the pursuit or execution of the punishment;

b) concealment or dissimulation of the true nature of the origin, situation, provision, circulation or ownership of the assets or of the right over them, knowing that the assets come from committing one of the infractions;

c) obtaining, possession and use of assets, knowing that these assets come from committing one of the infractions.

Besides the differences regarding the objective content, the new law does not make a listing of the premise- infractions of money laundering, as Law no. 21/1999 did, so its application domain has, at least theoretically, extended comparatively to the previous law.

In the initial form, art. 23 of Law no. 656/2002 contained a (second) paragraph that sanctioned the deed of association to commit infractions of money laundering. This paragraph was repealed through art. 34 of Law no. 39/2003. Besides the above- mentioned legislative modification, Law no. 656/2002 underwent more successive modifications and completions⁷, but the most important are ones occurred through Government Emergency Ordinance Government Emergency Ordinance no. 53/2008.

Government Emergency Ordinance no. 53/2008 regarding the modification and completion of Law no. 656/2002⁸ was repealed as a result of the engagements taken by Romania within the Adhesion treaty to the European Union and was determined by the necessity to transpose in the internal legislation Directive 2005/60/CE of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing⁹ and Directive 2006/70/CE of the European Commission of 1 August 2006 laying down implementing measures for Directive 2005/60/EC of the European

⁶ M. Hotca, M. Dobrinoiu, *op. cit.*, page 296. For the analysis of the content of the money laundering within the Criminal code since 2004, See V. Dobrinoiu, *Criminal law. Special part, vol. I*, Lumina Lex Publishing, Bucharest, 2004, page 383-387.

⁷ It is about Law no. 230/2005, Government Emergency Ordinance no. 135/2005, Law no. 36/2006, Law no. 405/2006 and Law no. 306/2007.

⁸ Official journal no. 333 on 30 April 2008. See O. Schmidt Hăineală, *Recent legal modifications in the domain of preventing and sanctioning the money laundering and preventing and combating the terrorist deeds in the context of the strategy of the European and International security*, Law Review no. 1/2009, page 174-183.

⁹ Published in the Official journal of the European Union, series L no. 309 on 25 November 2005.

Parliament and of the Council as regards the definition of ‘politically exposed person’ and the technical criteria for simplified customer due diligence procedures and for exemption on grounds of a financial activity conducted on an occasional or very limited basis¹⁰.

The modifications brought by Law no. 656/2002 have in view the provenience as well as the prevention and sanctioning of money laundering, and the implementation of some measurements of preventing and combating the financing of some terrorism deeds that correspond to the European and national policy in the domain.

The active subject of the infraction of money laundering *de lege lata*

Although the modifications and completions operated through Government Emergency Ordinance no. 53/2008 are generally appropriate, the legislator hasn’t nevertheless managed to cover all the previous shortcomings. We have in view the domain of the active subjects of the infraction and the delimitation from the concealment and favouring of the offender.

From the reading of the incriminating text, it comes out that the active subject of the infraction of money laundering is not precisely qualified by law and that any person that meets the general conditions of the active subject of the infraction can have this capacity. Nevertheless, in our opinion, the participant to the main infraction (*delictum principale* – from which the whitened asset comes) can not be the active subject of the infraction of money laundering (*delictum subsequens*), if he has the capacity of active subject of the first infraction, because he has become the holder of the asset by committing the main infraction¹¹.

We also think that the principle of *non bis in idem*, according to which a person can be held criminally responsible for the same deed only once would be broken. Neither the American law (U.S.A.) sanctioned the person that committed the main deed (§1957) and, according to a part of the doctrine, nor the German law incriminates the deed to the participant to the main infraction, except for the accomplice that can be sanctioned if he can get a severer punishment for the main infraction¹².

In our doctrine, there are authors that consider that the participant to the main infraction can be the active subject of the infraction stipulated by art. 23 of Law no. 656/2002. In supporting this point of view, it is indicated that the syntagm „knowing that the assets come from committing infractions” can be interpreted with regard to the psychical position of the doer of the main infraction, which means that it is imperative that the latter should not be mistaking about the criminal character of the committed deed, because, otherwise, the antijuridicity of the infraction of money laundering, but also of the main infraction would be removed”¹³.

¹⁰ Published in the Official journal of the European Union, series L no. 214 on 4 August 2006. The ratifying of Government Emergency Ordinance no. 53/2008 was also determined by the necessity of taking some measures regarding the application of Regulation of the European Parliament and of the Council no. 1.781/2006 on 15 November 2006 with regard to the information on the payer that accompanies the fund transfers (published in the Official journal of the European Union, series L no. 345 on 8 December 2006).

¹¹ Ibidem. See also M. Mutu, quoted work, page 117. For instance, the legislation of the Principality of Liechtenstein considers that the assets can be laundered only by a person that did not take part to the premise-infraction. The person that committed the primary infraction can be held responsible only for this infraction, but not also for the further deeds regarding the assets obtained from committing the premise infraction. For a similar point of view, see D Ciuncan, A. Niculiță, *Active subject of the infraction of money laundering*, Penal Law Review, no. 2/2006, page 107-108.

¹² See M. Mutu, quoted work 33.

¹³ See P. Munteanu, *Few distinction elements between money laundering, concealment and favouring*, in Criminal Law Notebooks no. 1/2008, page 44. See also the note of prof. G. Antoniu to D Ciuncan, A. Niculiță, quoted work, page 108.

We consider that this opinion can not be accepted for the following reasons: the syntagm „knowing that the assets come from committing infractions” is used by the legislator first in order to exclude from the domain of the active subjects the persons that took part to the committing of the infractions from which the assets that form the object of the money laundering come. If this expression had been used in order to include in the domain of the active subjects also the participants from the premise- infraction, it would have been useless, because the person that committed the infraction from which the assets came knew the circumstance that that deed was infraction. If the participant does not know this fact, he can not be the active subject of the main infraction, in which case he can eventually get the capacity of active subject of the infraction of money laundering, if he knows that those assets come from committing an infraction.

Second, the concealment or dissimulation are essentially activities made on purpose, so it is not necessary the stipulation regarding the knowing of the origin of the assets, because the purpose of the doer is to mask the infractional origin of the assets that come from committing infractions. Because it is about comissive deeds as nature, the mention regarding the knowing of the origin of the assets is not necessary, because the form of guilt required for the action deeds is intention according to art. 19 paragraph (2) Criminal code.

On the other hand, the legislator uses a similar formulation also in the case of the infractions of concealment and nobody has said that the person that committed the infraction from which the concealed asset came can be the active subject of the infraction of concealment. On the contrary, in the recent legal practice, it has been considered that the one that took part as accomplice to the infraction from which the asset comes can not be receiver¹⁴.

As a result, we appreciate that the significance of the syntagm „ knowing that the assets come from committing infractions” is precisely that to exclude from the domain of the active subjects the ones that committed infractions from which the laundered assets come

In any case, we consider that it is necessary the intervention of the legislator; our option is in the sense that the person that committed the infraction from which the asset came should be excluded from the domain of the persons that can have the capacity of subject of the infraction of money laundering.

The infraction of money laundering can subsist even if the doer of the primary infraction is not criminally sanctioned, if it can be found that the premise- deed meets the elements of an infraction. For instance, a cause that excludes the criminal liability or the execution of the criminal law sanctions is incident.

In the French legal practice, on 14 January 2004, it was given a decision through which the Court of Cassation considered that the doer of the main infraction can also be the active subject of the infraction of money laundering¹⁵. In the trial in which it was given the above- mentioned resolution, a nature entity convicted for clandestine work and fiscal fraud that was prosecuted for taking part to the operation of dissimulation of the product of these infractions was convicted also for the clandestine transfer abroad of the product of these infractions¹⁶. In the French doctrine the decision was criticized¹⁷.

¹⁴ See I.C.C.J., S.U., decision no. 2/2008. According to this decision: “In the case of the existence of a first deed of concealment followed by another action of the same receiver that promises that he will assure the continuing capitalization also of other taken assets, the constitutive elements of complicity to the infraction of theft in simple and continuing form, depending on the case, in real concurrence with the infraction of concealment are met, even if the anticipated promise of concealment of the assets was not carried out”.

¹⁵ See W. Jeandidier, *Droit pénal des affaires, Précis*, Dalloz, 2003, no. 21.

¹⁶ See: L’arrêt de la Cour de Cassation de la France du 14 janvier 2004. Chambre criminelle, Recueil Dalloz, 2004, no. 19, page 1377; Le blanchiment de soi-même. Droit pénal (éditions du Juris-Classeur), April 2004, page 10, apud M. Mutu, quoted work, page 118.

¹⁷ See: C. Chantal, *L’auteur de l’infraction principale et le blanchiment*, Recueil Dalloz, 2004, no. 19, page 1377-1381; M. Haritin, *La répression du blanchiment d’argent*, Revue de Droit Bancaire et Financier, 2002, no. 6

In the Russian Federation, according to the decision of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation, the main infraction comes in concurrence with the infraction of money laundering¹⁸.

The plurality of offenders is possible under all forms, but usually it gets the form of set plurality and rarely of that of occasional plurality. Although the committing by a sole person is not excluded, the deeds of money laundering are committed in almost all cases under the form of plurality of offenders.

In the domain of the infraction of money laundering, as well as that of other infractions stipulated by Law no. 39/2003 regarding the combat of the organised crime, the plurality is considered organised criminality and belongs to the category of aggravate infractions¹⁹. The expression through which Law no. 39/2003 assigns the plurality set by offenders is „organized infractional group”. The organized infractional group is a structured group made out of three or more persons, that exists for a period of time and takes actions cooperatively for the purpose of committing one or more aggravate infractions in order to obtain directly or indirectly a financial benefit or other material benefits. The group set up occasionally for the purpose of immediately committing one or more infractions and that has no continuance or determined structure or previously set roles for its members within the group is not an organized infractional group.

If both the conditions of existence of the organized infractional group and those of the infraction of money laundering are met, the rules of the plurality of infraction are applied. The members of the plurality of infractions can have the same capacity at the committing of the infraction or can have different capacities. For instance, besides the doers, take part also instigators or accomplices. According to art. 7 of Law no. 39/2003, the initiation or setting up of an organized infractional group or the adhesion under any form to such a group is punished with imprisonment from 5 to 20 years and deprivation of some rights.

Conclusions. De lege ferenda

Taking into consideration the above- mentioned arguments, we iterate our opinion according to which *de lege lata* the doer, co- doer, accomplice or instigator to the infraction from which the whitened assets come can not have the capacity of active subjects of the infraction of money laundering, because it could reach to the inadmissible conclusion that any person that holds assets that come from other infractions could commit this infraction. For instance, thief, burglar, etc. The applicability domain of the infraction of concealment or favouring of the offender would also be limited and even excluded.

Within the bill of the new Criminal code, the ones that drew it up tried to rectify the criticisable aspects contained within Law no. 656/2002 and suggested a new content of the incrimination norm.

According to art. 269 of the new bill of Criminal code (situated within title IV – *Infractions against justice*):

“(1) Any legal operation run for the purpose of preventing the identification of the illicit origin, location, circulation, real owner of the ownership right or existence of other rights regarding an asset by a person that either knew, realised from real facts that this one came from

(November/ December), page 362-365; V. Malabat, *Droit penal special*, Dalloz, 2003, apud C. Bogdan, Penal Law Review no. 4/2006, page 128.

¹⁸ See: M. Mutu, quoted work, page 44; C. Bogdan, quoted work, page 129.

¹⁹ According to art. 1 letter b) of Law no. 39/2003, the aggravate infraction is: „the infraction that belongs to one of the following categories: (...) 14. money laundering.”

committing a deed stipulated by the criminal law, even without knowing its nature, is punished with imprisonment from 5 to 20 years and deprivation of some rights.

(2) The deed is an infraction even when it was committed by the doer or a participant to the deed stipulated by the criminal law from which the asset came.

(3) The attempt is punished²⁰.

In the presentation of the reasons that accompany the new bill of Criminal code, it is indicated that the redefinition of the infraction was determined by the way in which the provisions regarding the money laundering in the European treaty on laundering, discovery, putting under distraint and confiscation of the products concluded in Strasbourg on 08.11.1990 were transposed in the criminal legislation, but also by the experience of the legal practice.

An intervention of a legislator is considered necessary in order to clarify both the content of the infraction of money laundry and the delimitation of this deed from the content of the infraction of concealment.

Indeed, it was rightfully found by the drawing up commission that the provisions of the European commission in this domain had not been transposed, but just translated and repealed without taking into consideration that a part of these provisions were already in the national legislation under a different form.

On the other hand, it is clarified the dispute regarding the possibility of retaining the infraction of money laundering in charge of the doer or participant to the committing the main infraction from which the asset comes; the suggested solution pleaded for an affirmative answer

The provisions of art. 6 paragraph (2) letter. c) of the European treaty on laundering, discovery, putting under distraint and confiscation of the products of the infraction according to which the knowing of the illicit origin of the asset can be deduced also from the real circumstances of committing the deed were considered efficient.

Although the drawing up commission of the bill expressed its opinion that, in the new regulation of the infraction of money laundering, it is clearly underlined the distinction between the infraction of money laundering and the one of concealment by eliminating from the content of the current incrimination letter c) of art. 23 of Law no. 656/2002, that overlaps the content of the infraction of concealment, we believe that neither the current form of the incrimination norm is appropriate, because it does not offer a criterion regarding the modality how the delimitation between “*any legal operation run for the purpose of preventing the identification of the illicit origin, location, circulation, real owner of the ownership right or existence of other rights regarding an asset*” (formulation existing in the case of money laundering) and “*receipt, obtaining, transformation or facility of capitalization of an asset*” (in the case of concealment) or “*help given to the doer for the purpose of preventing or making more difficult the researches in a criminal case, execution of a punishment or freedom depriving measures*” (in the case of favouring the offender) will be made.

As for us, we consider that *de lege ferenda* the setting of a value threshold or the precise mention of the premise- infractions are necessary. Our unequivocal option is for the second variant.

The problem whether the participant to the infraction from which the laundered money come can or can not be the active subject of the infraction of money laundering is a controversial one both in the Romanian law and in the law of other countries.

²⁰ The suggested text was inspired by the similar regulations of some European legislations such as art. 648 bis of the Italian Criminal code, § 261 of the German Criminal code, art. 324-1 of the French Criminal code, art. 301 of the Spanish Criminal code and Chapter 32 – Section 6 of the Finnish Criminal code.

CONTROVERSA PRIVIND SUBIECTUL ACTIV AL INFRAȚIUNII DE SPĂLARE A BANILOR*

Mihai HOTCA**
Silvia NIȚU***

Abstract

De lege lata, în dreptul penal român, este controversată chestiunea sferei persoanelor care pot avea calitatea de subiecți activi ai infracțiunii de spălare a banilor. Este vorba, în principal, despre răspunsul la întrebarea: Poate fi subiect activ al infracțiunii de spălare a banilor participantul la infracțiunea din care provin bunurile albite (deliquens principale)? Practica judiciară este neunitară, iar doctrina este și ea divizată în această problemă. În rândurile ce urmează vom prezenta argumentele pe care se sprijină cele două puncte de vedere și vom încerca să dăm un răspuns propriu întrebării adresate mai sus.

Cuvinte cheie: spălarea banilor, infracțiune principală (deliquens principale), infracțiune subsecventă (delinquens subsequens), tăinuire, favorizarea infractorului

Introducere

În dreptul penal român, infracțiunea de spălare a banilor, sub această denumire, a apărut în anul 1999, deoarece prima reglementare a faptei de spălare a banilor a avut loc prin intermediul Legii nr. 21/1999. Această lege a fost abrogată prin Legea nr. 656/2002 pentru prevenirea și sancționarea spălării banilor. Problema sferei persoanelor care pot fi subiecți activi ai infracțiunii de spălare a banilor este de actualitate și este nerezolvată în mod unitar, atât în teoria de specialitate, cât și în practica judiciară, nu numai în dreptul nostru, ci și în dreptul altor state (de exemplu, dreptul german, dreptul francez etc.).

Forma modernă a spălării banilor este atribuită gangsterului american Al Capone, care, în perioada anilor 1920-1930, a deschis în S.U.A. spălătorii prin intermediul cărora era creată aparența de legalitate a fondurilor obținute din săvârșirea de infracțiuni¹. De fapt, expresia „spălarea banilor” nu a fost „inventată” de Al Capone sau alți infractori contemporani acestuia, ci el, împreună cu alți răufăcători, a dezvoltat metodele spălării banilor, în contextul prohibiției și al crizei economice traversate de S.U.A între cele două războaie mondiale, perioadă în care clanurile mafioate au împânzit țara cu spălătorii (curățătorii chimice) de haine, care ofereau, pe lângă serviciile obișnuite, și servicii de spălare a rufelor. Gangsteri precum celebrul Al Capone sau Bugsy Moran au deschis spălătorii pentru „albirea banilor” murdari folosind o schemă simplă: amestecau banii negrii, obținuți din săvârșirea de infracțiuni (de exemplu, contrabandă cu alcool), cu cei realizați din spălarea hainelor (foarte puțini, deoarece în contextul crizei populația nu avea bani), reușind astfel să introducă în circuitul legal sume foarte mari de bani murdari².

* Studiul a fost elaborat în cadrul proiectului de cercetare “Uniformizarea practicii judiciare și armonizarea cu jurisprudența CEDO, imperativ al înlăptuirii justiției. Propuneri legislative privind asigurarea unei practice judiciare unitare(contract 860/19.01.2009, cod CNC SIS ID-1094) finanțat de Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului.

** Conf.univ.dr., Facultatea de Drept, Universitatea „Nicolae Titulescu”, București (e-mail: mihaihotca@gmail.com).

*** Magistrat procuror, doctorand, Universitatea „Nicolae Titulescu”, București.

¹ M. Mutu, *Spălarea banilor – aspecte juridico-penale*, teză de doctorat, Chișinău, 2005, p. 9.

² A se vedea: M. Mutu, *op. cit.*, p. 19; M. Hotca, M. Dobrinioiu, *Infracțiuni prevăzute în legi speciale*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 295.

Prima folosire a sintagmei „spălarea banilor” a avut loc în anul 1973, de către ziarul The Guardian, în timpul scandalului „Watergate”, în care a fost implicat fostul președinte american Richard Nixon³. Ulterior acestui scandal, expresia „**money laundering**” a început să fie folosită pe scară din ce în ce mai largă, ajungând în prezent să fie utilizată la nivel global.

Stadiul actual al integrării sistemului financiar mondial, concomitent cu optimizarea tehnologiilor de comunicare, a favorizat dispariția unor bariere teritoriale, astfel că cei interesați de realizarea unor operațiuni privitoare la spălarea banilor murdari au căpătat noi instrumente, cum ar fi mutarea fictivă a sediului comercial în zone *off-shore* sau folosirea Internetului pentru transferuri bancare de la distanță⁴.

Analizând conținutul normelor juridice care reglementează domeniul prevenirii și sancționării spălării banilor, constatăm că faptele de spălare a banilor nu sunt reglementate corespunzător, una dintre cauzele acestei situații fiind aceea că statele interesate de prevenirea și sancționarea acestor fapte au concepții și reglementări diferite cu privire la conținutul „fenomenului spălării banilor”, inclusiv referitor la posibilitatea sancționării participantului la infracțiunea din care provin bunurile spălate.

Literatura de specialitate din România este divizată în ceea ce privește soluționarea problemei dacă participantul la infracțiunea principală poate sau nu fi subiect activ al infracțiunii de spălare a banilor. Deși există mai multe studii care tratează această chestiune, considerăm că până în prezent nu au fost expuse toate argumentele științifice, care să permită cititorului să opteze având la dispoziție toate argumentele pentru una dintre cele două soluții.

Prezentarea evoluției legislației române în materia spălării banilor

Până în anul 2002, când a intrat în vigoare Legea nr. 656/2002, faptele de spălare a banilor erau prevăzute și sancționate în cuprinsul art. 23 din Legea nr. 21/1999, potrivit căruia:

Constituie infracțiunea de spălare a banilor și se pedepsește cu închisoare de la 3 la 12 ani:

a) schimbarea sau transferul de valori, cunoscând ca acestea provin din săvârșirea unor infracțiuni: traficul de stupefiante; nerespectarea regimului armelor și munițiilor în forma agravantă; nerespectarea regimului materialelor nucleare sau al altor materii radioactive; nerespectarea regimului materiilor explozive; falsificarea de monede sau de alte valori; proxenetismul; contrabanda; șantajul; lipsirea de libertate în mod ilegal; înșelăciunea în domeniul bancar, financiar sau de asigurări; bancruta frauduloasă; furtul și tănuirea de autovehicule; nerespectarea regimului de ocrotire a unor bunuri; traficul de animale ocrotite în țările lor; comerțul cu țesuturi și organe umane; infracțiunile săvârșite prin intermediul calculatoarelor; infracțiunile săvârșite cu cărți de credit; infracțiunile săvârșite de persoane care fac parte din asociații de infractori; nerespectarea dispozițiilor privind importul de deșeuri și de reziduuri; nerespectarea dispozițiilor privind jocurile de noroc; în scopul ascunderii sau disimulării originii ilicite a acestora, precum și în scop de tănuire sau de favorizare a persoanelor implicate în astfel de activități sau presupuse ca s-ar sustrage consecințelor juridice ale faptelor lor;

b) ascunderea sau disimularea naturii reale a provenienței, apartenenței, dispoziției, mișcării proprietății bunurilor sau a dreptului asupra acestora, cunoscând că aceste bunuri provin din săvârșirea uneia dintre infracțiunile prevăzute la lit. a);

c) dobândirea, posesia sau utilizarea de bunuri, cunoscând ca acestea provin din săvârșirea uneia dintre infracțiunile prevăzute la lit. a).

³ Comitetul pentru Realegerea Președintelui (CRP) Richard Nixon a dispus virarea anumitor fonduri în Mexic, după care acestea s-au întors în Statele Unite ale Americii, fiind virate unei companii din Miami.

⁴ A se vedea și C. Adochiței, I. Adochiței, *Spălarea banilor*, Revista de Drept Penal nr. 1/2003, p. 97.

În anul 2002, Legea nr. 21/1999 a fost abrogată prin Legea nr. 656/2002, considerându-se că nu satisface necesitățile reale ale prevenirii și sancționării faptelor de spălare a banilor și nici exigențele Uniunii Europene în această materie.

În anul 2004, prin Legea nr. 301/2004, a fost adoptat un nou Cod penal, care cuprinde norme de incriminare similare cu cele din Legea nr. 656/2002⁵. Acest Cod penal nu a intrat însă în vigoare, deoarece nu a fost adoptat și un Cod de procedură penală corespunzător noilor dispoziții legale. În ceea ce ne privește, credem că acesta nu va intra niciodată în vigoare, întrucât la Parlamentul României este înregistrat un nou proiect de Cod penal, substanțial diferit de celălalt, împreună cu proiectul Codului de procedură penală.

În ceea ce privește Legea nr. 656/2002, aceasta a adus modificări substanțiale definițiilor legale a infracțiunii de spălare a banilor existente în Legea nr. 21/1999. Potrivit art. 23, constituie infracțiunea de spălare a banilor și se pedepsește cu închisoare de la 3 la 12 ani:

a) schimbarea sau transferul de bunuri, cunoscând că provin din săvârșirea de infracțiuni, în scopul ascunderii sau al disimulării originii ilicite a acestor bunuri sau în scopul de a ajuta persoana care a săvârșit infracțiunea din care provin bunurile să se sustragă de la urmărire, judecată sau executarea pedepsei;

b) ascunderea sau disimularea adevăratei naturi a provenienței, a situării, a dispoziției, a circulației sau a proprietății bunurilor ori a drepturilor asupra acestora, cunoscând că bunurile provin din săvârșirea de infracțiuni;

c) dobândirea, deținerea sau folosirea de bunuri, cunoscând că acestea provin din săvârșirea de infracțiuni.

În afara diferențelor privitoare la conținutul obiectiv, noua lege nu face o enumerare a infracțiunilor premisă a spălării banilor, cum făcea Legea nr. 21/1999, astfel că sfera de aplicare a acesteia, cel puțin teoretic, s-a extins comparativ cu legea anterioară.

În forma inițială, art. 23 din Legea nr. 656/2002 cuprindea un alineat (al doilea), care sancționa fapta de asociere pentru săvârșirea infracțiunii de spălare a banilor. Acest alineat a fost abrogat prin art. 34 din Legea nr. 39/2003. În afară de modificarea legislativă menționată mai sus, Legea nr. 656/2002 a suferit mai multe modificări și completări succesive⁶, dar cele mai importante sunt cele intervenite prin O.U.G. nr. 53/2008.

O.U.G. nr. 53/2008 privind modificarea și completarea Legii nr. 656/2002⁷ a fost adoptată ca urmare a urmare a angajamentelor asumate de România în cadrul Tratatului de aderare la Uniunea Europeană și a fost determinată de necesitatea de a transpune în legislația internă Directiva 2005/60/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 octombrie 2005 privind prevenirea utilizării sistemului financiar în scopul spălării banilor și finanțării terorismului⁸ și Directiva 2006/70/CE a Comisiei Europene din 1 august 2006 de stabilire a măsurilor de punere în aplicare a Directivei 2005/60/CE a Parlamentului European și a Consiliului în ceea ce privește definiția "persoanelor expuse politic" și criteriile tehnice de aplicare a procedurilor simplificate de precauție privind clientela, precum și de exonerare pe motivul unei activități financiare desfășurate în mod ocazional sau la scară foarte limitată⁹.

⁵ M. Hotca, M. Dobrinouiu, *op. cit.*, p. 296. Pentru analiza conținutului spălării banilor în Codul penal din 2004, a se vedea V. Dobrinouiu, *Drept penal. Partea specială*, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 2004, p. 383-387.

⁶ Este vorba despre Legea nr. 230/2005, O.U.G. nr. 135/2005, Legea nr. 36/2006, Legea nr. 405/2006 și Legea nr. 306/2007.

⁷ M. Of. nr. 333 din 30 aprilie 2008. A se vedea O. Schmidt Hăineală, *Recentele modificări legislative în domeniul prevenirii și sancționării spălării banilor și prevenirii și combaterii actelor de terorism, în contextul strategiei de securitate europene și internaționale*, Dreptul nr. 1/2009, p. 174-183.

⁸ Publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, seria L nr. 309 din 25 noiembrie 2005.

⁹ Publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, seria L nr. 214 din 4 august 2006. De asemenea, adoptarea O.U.G. nr. 53/2008 a fost determinată de necesitatea luării unor măsuri privind aplicarea Regulamentului

Modificările aduse Legii nr. 656/2002 vizează atât prevenirea și sancționarea spălării banilor, cât și instituirea unor măsuri de prevenire și combatere a finanțării actelor de terorism, care se integrează politici europene și naționale în materie.

Subiectul activ al infracțiunii de spălare a banilor *de lege lata*

Cu toate că modificările și completările operate prin O.U.G. nr. 53/2008 sunt în general corespunzătoare, totuși legiuitorul nu a reușit să acopere toate neajunsurile reglementării anterioare. Avem în vedere, în principal, sfera subiecților activi ai infracțiunii și delimitarea față de tănuire sau favorizarea infractorului.

Din lectura textului incriminator, reiese că subiectul activ al infracțiunii de spălare a banilor nu este calificat expres de lege, putând avea această calitate orice persoană fizică care îndeplinește condițiile generale ale subiectului activ al infracțiunii. Cu toate acestea, în opinia noastră, participantul la infracțiunea principală (*delictum principale* – din care provine bunul albit) nu poate fi subiect activ al infracțiunii de spălare a banilor (*delictum subsequens*), dacă are calitatea de subiect activ al primei infracțiuni, deoarece el a devenit deținător al bunului prin comiterea faptei principale¹⁰.

De asemenea, apreciem că ar fi încălcat principiul *non bis in idem*, principiu conform căruia o persoană poate fi trasă la răspundere penală pentru aceeași faptă numai o singură dată. Nici legea americană (S.U.A.) nu sancționează persoana care a comis fapta principală (§1957) și, potrivit unei părți a doctrinei, nici legea germană nu incriminează fapta participantului la infracțiunea principală, cu excepția complicelui, care poate fi sancționat dacă pentru fapta primară este sancționat mai aspru¹¹.

În doctrina noastră, sunt autori care apreciază că participantul la infracțiunea principală poate fi subiect activ al infracțiunii prevăzute de art. 23 din Legea nr. 656/2002. În susținerea acestui punct de vedere, se arată că sintagma „cunoscând că bunurile provin din săvârșirea de infracțiuni” poate fi interpretată în legătură cu poziția psihică a autorului infracțiunii principale, însemnând că se impune ca acesta să nu se afle în eroare asupra caracterului penal al faptei săvârșite, deoarece, în caz contrar, antijuridicitatea infracțiunii de spălare de bani, dar și a infracțiunii principale, ar fi înlăturată¹².

Considerăm că această opinie nu poate fi primită pentru argumentele următoare: sintagma „cunoscând că bunurile provin din săvârșirea de infracțiuni” este folosită de legiuitor, în primul rând, pentru a exclude din sfera subiecților activi persoanele care au participat la comiterea infracțiunii din care provin bunurile ce formează obiectul spălării banilor. Dacă această expresie ar fi fost folosită pentru a include în categoria subiecților activi și participanții de la infracțiunea premisă, ea ar fi fost inutilă, deoarece persoana care a comis infracțiunea din care provin bunurile cunoaște împrejurarea că fapta respectivă este infracțiune. Dacă participantul nu cunoaște acest

Parlamentului European și al Consiliului nr. 1.781/2006 din 15 noiembrie 2006 cu privire la informațiile privind plătitorul, care însoțesc transferurile de fonduri (publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, seria L nr. 345 din 8 decembrie 2006).

¹⁰ Ibidem. A se vedea și M. Mutu, *op. cit.*, p. 117. De pildă, legislația Principatului Liechtenstein consideră că bunurile pot fi spălate numai de către o persoană care nu a participat la infracțiunea premisă. Persoana care a comis infracțiunea primară poate fi trasă la răspundere numai pentru această infracțiune, nu și pentru alte fapte ulterioare privitoare la bunurile obținute din săvârșirea infracțiunii premisă. Pentru un punct de vedere asemănător, a se vedea D Ciuncan, A. Niculiță, *Subiectul activ al infracțiunii de spălare a banilor*, Revista de Drept Penal nr. 2/2006, p. 107-108.

¹¹ A se vedea M. Mutu, *op. cit.* 33.

¹² A se vedea P. Munteanu, *Câteva elemente de distincție între spălarea de bani, tănuire și favorizare*, în Caiete de Drept Penal nr. 1/2008, p. 44. A se vedea și nota prof. G. Antoniu la D Ciuncan, A. Niculiță, *op. cit.*, p. 108.

lucru el nu poate fi subiect activ al infracțiunii principale, caz în care poate dobândi, eventual, calitatea de subiect activ al infracțiunii de spălare a banilor, știe că bunurile respective provin din săvârșirea unei infracțiuni.

În al doilea rând, ascunderea sau disimularea sunt activități esențialmente intenționate, astfel că nu era necesară precizarea privind cunoașterea provenienței bunurilor, pentru că ceea ce se urmărește de către făptuitor nu este altceva decât mascarea originii infracționale a bunurilor ce provin din săvârșirea de infracțiuni. Fiind vorba de fapte comise, ca natură, nu era necesară mențiunea privind cunoașterea provenienței bunurilor, deoarece, potrivit art. 19 alin. (2) C.pen., forma de vinovăție cerută pentru faptele de acțiune este intenția.

Pe de altă parte, legiuitorul folosește o exprimare asemănătoare și în cazul infracțiunii de tănuire și nimeni nu a susținut că persoana care a săvârșit infracțiunea din care provine bunul tănuitor poate fi subiect activ al infracțiunii de tănuire. Dimpotrivă, în practica judiciară recentă s-a considerat că nu poate fi tănuitor cel care a participat în calitate de complice la infracțiunea din care provine bunul¹³.

Prin urmare, apreciem că semnificația sintagmei „cunoscând că bunurile provin din săvârșirea de infracțiuni” este tocmai aceea de a exclude din câmpul subiecților activi pe cei care au săvârșit infracțiunile din care provin bunurile spălate.

În orice caz, considerăm că se impune intervenția legiuitorului, opțiunea noastră fiind în sensul că persoana care a săvârșit infracțiunea din care provine bunul să fie exceptată din cadrul sferei persoanelor ce pot avea calitatea de subiect al infracțiunii de spălare a banilor.

Infracțiunea de spălare a banilor poate subzista chiar dacă autorul infracțiunii primare nu este sancționat penal, dacă se poate constata că fapta premisă realizează elementele unei infracțiuni. De exemplu, este incidentă o cauză care exclude răspunderea penală sau executarea sancțiunilor de drept penal.

În practica judiciară franceză, în 14 ianuarie 2004, a fost emisă o decizie prin care Curtea de Casație a apreciat că poate fi subiect activ al infracțiunii de spălare a banilor și autorul infracțiunii principale¹⁴. În cauza în care a fost pronunțată hotărârea de mai sus, o persoană fizică condamnată pentru delict de muncă clandestină și fraudă fiscală, care a fost urmărită pentru fapta de participare la operațiunea de disimulare a produsului acestor infracțiuni, a fost condamnată și pentru transferul clandestin în străinătate a produsului acestor infracțiuni¹⁵. În doctrina franceză decizia a fost criticată¹⁶.

În Federația Rusă, potrivit deciziei Plenului Curții Supreme a Federației Ruse, infracțiunea principală intră în concurs cu infracțiunea de spălare a banilor¹⁷.

De asemenea, pluralitatea de infractori este posibilă în toate formele, dar, de regulă, ea îmbracă forma pluralității constituite și, mai rar, a pluralității ocazionale. Deși, nu este exclusă

¹³ A se vedea I.C.C.J., S.U., dec. nr. 2/2008. Conform acestei decizii: “În situația existenței unui prim act de tănuire, urmat de o altă acțiune a aceluiași tănuitor care promite că va asigura valorificarea în continuare și a altor bunuri sustrate, sunt întrunite elementele constitutive ale complicității la infracțiunea de furt în formă simplă sau continuată, după caz, în concurs real cu infracțiunea de tănuire, chiar dacă promisiunea anticipată de tănuire a bunurilor nu a fost îndeplinită”.

¹⁴ A se vedea W. Jeandier, *Droit pénal des affaires*, Précis Dalloz, 2003, nr. 21.

¹⁵ A se vedea: L'arrêt de la Cour de Cassation de la France du 14 janvier 2004. Chambre criminelle, Recueil Dalloz, 2004, nr. 19, p. 1377; *Le blanchiment de soi-même. Droit pénal* (éditions du Juris-Classeur), aprilie 2004, p. 10, apud M. Mutu, *op. cit.*, p. 118.

¹⁶ A se vedea: C. Chantal, *L'auteur de l'infraction principale et le blanchiment*, Recueil Dalloz, 2004, nr. 19, p. 1377-1381; M. Haritin, *La répression du blanchiment d'argent*, Revue de Droit Bancaire et Financier, 2002, nr. 6 (novembre/décembre), p. 362-365; V. Malabat, *Droit pénal special*, Dalloz, 2003, apud C. Bogdan, *Revista de Drept Penal* nr. 4/2006, p. 128.

¹⁷ A se vedea: M. Mutu, *op. cit.*, p. 44; C. Bogdan, *op. cit.*, p. 129.

comiterea de către o singură persoană, faptele de spălare a banilor sunt săvârșite în cvasitotalitatea cazurilor sub forma pluralității de infractori.

În domeniul infracțiunii de spălare a banilor, ca și al altor infracțiuni prevăzute de Legea nr. 39/2003 privind combaterea criminalității organizate, pluralitatea constituită de infractori este considerată criminalitate organizată, ea făcând parte din categoria infracțiunilor grave¹⁸. Expresia prin care Legea nr. 39/2003 desemnează pluralitatea constituită de infractori este „grup infracțional organizat”. Grupul infracțional organizat este grupul structurat, format din trei sau mai multe persoane, care există pentru o perioadă și acționează în mod coordonat în scopul comiterii uneia sau mai multor infracțiuni grave, pentru a obține direct sau indirect un beneficiu financiar sau alt beneficiu material. Nu constituie grup infracțional organizat grupul format ocazional în scopul comiterii imediate a uneia sau mai multor infracțiuni și care nu are continuitate sau o structură determinată ori roluri prestabilite pentru membrii săi în cadrul grupului.

Dacă sunt realizate atât condițiile de existență ale grupului infracțional organizat, cât și cele ale infracțiunii de spălare a banilor, se vor aplica regulile pluralității de infracțiuni. Membrii pluralității de infractori pot avea aceeași calitate la săvârșirea infracțiunii sau pot avea calități diferite. De pildă, pe lângă autori mai participă și instigatori sau complici. Conform art. 7 din Legea nr. 39/2003, inițierea sau constituirea unui grup infracțional organizat ori aderarea sau sprijinirea sub orice formă a unui astfel de grup se pedepsește cu închisoare de la 5 la 20 de ani și interzicerea unor drepturi.

Concluzii și propuneri de *le ferenda*

Luând în considerare argumentele prezentate mai sus, reiterăm opinia noastră, potrivit căreia de *lege lata* autorul, coautorul, complicile sau instigatorul la infracțiunea din care provin bunurile albite nu pot avea calitatea de subiecți activi ai infracțiunii de spălare a banilor, deoarece s-ar ajunge la concluzia inadmisibilă că poate săvârși această infracțiune orice persoană care deține bunuri ce provin din alte infracțiuni. De exemplu, hoțul, tâlharul etc. De asemenea, ar fi limitată sau chiar exclusă sfera de aplicare a infracțiunii de tănuire sau a favorizării infractorului.

În proiectul noului Cod penal, redactorii au încercat să îndrepte aspectele criticabile cuprinse în Legea nr. 656/2002 și au propus un nou conținut al normei de incriminare.

Conform art. 269 din proiectul noului Cod penal (situat în cadrul titlului IV – *Infracțiuni contra înfăptuirii justiției*):

“(1) Operațiunea juridică de orice fel, efectuată în scopul împiedicării identificării originii ilicite, a situării, a circulației, a titularului real al dreptului de proprietate ori a existenței altor drepturi cu privire la un bun, de către o persoană care, fie a cunoscut, fie a prevăzut din împrejurările concrete, că acesta provine din săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, chiar fără a cunoaște natura acesteia, se pedepsește cu închisoare de la 3 la 10 ani și interzicerea exercitării unor drepturi.

(2) Fapta constituie infracțiune și atunci când aceasta a fost săvârșită de autor sau de un participant la fapta prevăzută de legea penală din care provine bunul.

(3) Tentativa se pedepsește¹⁹.

În expunerea de motive ce însoțește proiectul noului Cod penal se arată că redefinirea infracțiunii a fost determinată de modul în care au fost transpuse în legislația penală dispozițiile

¹⁸ Potrivit art. 1 lit. b) din Legea nr. 39/2003, infracțiune gravă este: „infracțiunea care face parte din una dintre următoarele categorii: (...) 14. spălarea banilor.”

¹⁹ Textul propus a fost inspirat de reglementările similare ale unor legislații europene precum art. 648 bis din Codul penal italian, § 261 din Codul penal german, art. 324-1 din Codul penal francez, art. 301 din Codul penal spaniol și Capitolul 32 - Secțiunea 6 din Codul penal finlandez.

referitoare la spălarea banilor din Convenția europeană privind spălarea, descoperirea, sechestrarea și confiscarea produselor infracțiunii încheiată la Strasbourg în 08.11.1990, dar și de experiența practicii judiciare.

Se consideră ca fiind necesară o intervenție a legiuitorului pentru a clarifica atât conținutul infracțiunii de spălare de bani, cât și delimitarea acestei fapte față de conținutul infracțiunii de tănuire.

Într-adevăr, pe bună dreptate, s-a constatat de către comisia de redactare că dispozițiile convenției europene în această materie nu au fost transpuse, ci doar traduse și adoptate, fără a se ține seama că o parte a acestor dispoziții se regăseau deja în legislația națională sub o altă formă.

Pe de altă parte, este lămurită disputa privitoare la posibilitatea reținerii infracțiunii de spălare de bani în sarcina autorului sau a participantului la comiterea infracțiunii principale din care provine bunul, soluția propusă pledând pentru un răspuns afirmativ.

De asemenea, s-a dat eficiență dispozițiilor art. 6 alin. (2) lit. c) din Convenția europeană privind spălarea, descoperirea, sechestrarea și confiscarea produselor infracțiunii, potrivit cărora cunoașterea provenienței ilicite a bunului se poate deduce și din împrejurările concrete ale comiterii faptei.

Deși comisia de redactare a proiectului și-a manifestat opinia că în noua reglementare a infracțiunii de spălare de bani se subliniază cu claritate distincția dintre infracțiunea de spălare de bani și cea de tănuire prin eliminarea din cuprinsul incriminării a actualei lit. c) a art. 23 din Legea nr. 656/2002, care se suprapune cu conținutul infracțiunii de tănuire, noi credem că nici actuala formă a normei de incriminare nu este corespunzătoare, deoarece nu oferă niciun criteriu privitor la modul cum se va face delimitarea între *“operațiunea juridică de orice fel, efectuată în scopul împiedicării identificării originii ilicite, a situării, a circulației, a titularului real al dreptului de proprietate ori a existenței altor drepturi cu privire la un bun”* (formulare existentă în cazul spălării banilor) și *“primirea, dobândirea, transformarea ori înlesnirea valorificării unui bun”* (în cazul tănuirii) sau *“ajutorul dat făptuitorului în scopul împiedicării sau îngreunării cercetărilor într-o cauză penală, tragerii la răspundere penală, executării unei pedepse sau măsuri privative de libertate”* (în cazul favorizării infractorului).

În ceea ce ne privește, apreciem că *de lege ferenda* se impune fie stabilirea unui prag valoric, fie menționarea expresă a infracțiunilor premisă. Opțiunea noastră neechivocă este pentru a doua variantă.

Problema dacă participantul la infracțiunea din care provin banii spălați poate sau nu fi subiect activ al infracțiunii de spălare a banilor este una controversată atât în dreptul românesc, cât și dreptul altor state.